

EDITORIAL

V ohnisku pozornosti tohoto tematického čísla našeho časopisu je vnitřní svět české školy a působení faktorů, které ovlivňují jeho proměny. Výzkumné nálezy a poznatky zde prezentované přinášejí podněty nejen pro odborný diskurz, ale také pro větší senzitivnost vzdělávací politiky k tomu, co se v reálném prostředí škol děje. Prezentované studie dokládají, že vzdělávací prostor není vymezen pouze ekonomickými aspekty, srovnáváním úrovně výsledků žáků a měřením efektivity. Vnitřní procesy, které ve škole probíhají, povrchním pohledům nezřídka skryté, jsou spojeny s osudy lidí, kteří ve škole pracují či se učí a dospívají. Výzkum je jedním z prostředků, jak tomuto skrytému světu lépe porozumět a kde hledat operační prostor pro dosažení žádoucího stavu.

Toto číslo bylo připravováno do tisku nedlouho poté, co byla publikována pro-bono studie společnosti Mc Kinsey *Klesající výsledky českého základního školství: fakta a řešení*, a bezprostředně poté, co byly zveřejněny první výsledky pilotního ověřování státních maturitních zkoušek a současně v době, kdy Dlouhodobý záměr ministerstva školství vstupuje do širší diskuse. Útržkovité zprávy v médiích a dílčí pragmatické pohledy politiků, které tyto události provázejí, postrádají základ komplexního řešení, které by mělo být předmětem celospolečenského dialogu, jak nastavit změny, vytvořit podmínky pro jejich realizaci a jak aktéry změn podpořit. Bez společenské podpory žádoucí změny školy realizovat nelze, o tom máme možnost se přesvědčovat posledních dvacet let průběžně. Ne všechny změny, zvláště ne změny účelové a dílčí, frekventovaně na škole vyžadované, vedou k očekávaným efektům. Studie zařazené do tohoto čísla jsou výsledkem výzkumu, který monitoruje procesy změn české školy déleodobě a systematicky díky projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání. Vzhledem k již pětiletému trvání projektu jsme dali tentokrát příležitost autorům a týmům, které se na jeho řešení podílejí. Jaká je česká škola na konci první dekády 21. století? V jakých podmínkách plní misi, kterou ji společnost pověřuje, a současně podrobuje tuto tradiční instituci kritice a pochybnostem o její schopnosti plnit požadavky, které jsou na ni kladeny? Politické simplifikace, zdůrazňující nedostatky v naplňování normativních cílů a žádoucích, nezřídka jen předpokládaných a neformulovaných, standardů vedou ke kritice práce škol a učitelů. Učitelé deklarují svou nespokojenost s nedoceňováním vynaloženého úsilí ve stále náročnější, složitější a rizikové profesi. Mylné hledání nápravy v účelových opatřeních a okamžitých efektech je cestou stresující aktéry školního vzdělávání a jen zdánlivě může vést k očekávaným výsledkům.

Kurikulum patří nepochybně k bazálním tématům školního vzdělávání. Teoretický diskurz o změně kurikula neutuchá od poloviny minulého století. V poslední dekádě se tvorba nového kurikula stala jedním z nejaktuálnějších a současně nejkontroverznějších problémů vzdělávací reformy v českých školách. Teoretická studie T. Janíka, J. Maňáka, P. Knechta a J. Němce ukotvuje kurikulární problematiku v paradigmatickém rámci procesů edukační změny, zaměřuje se na napětí a střety mezi plánovanou změnou a skrytými, neřízenými a nekontrolovanými proměnami

školní reality. Autoři prostřednictvím analytického pohledu na cíle a obsahy školního vzdělávání identifikují reálné role aktérů kurikulární reformy ve školách, odhalují limity jejich kompetencí a předpokládané, leč omezené expertnosti. Upozorňují na dilemata spojená se zaváděním kurikulární reformy, s kontroverzemi vztahujícími se k cílům a obsahům vzdělávání, neopomíjejí ani dilemata spojená s nerozvinutostí evaluačního systému. Studie tak přispívá k poznání skrytých vlastností školní reality, s nimiž politická rozhodnutí nekalkulují.

Komplementární k této teoretické stati je studie tentokrát z pera P. Knechta a dalších členů brněnského týmu, která se zaměřila na kompetence a do centra pozornosti postavila kompetenci k řešení problémů ve výuce na základních školách. Studie je potřebným příspěvkem k teorii klíčových kompetencí, zdařilým pokusem o operacionalizaci pro potřeby empirického výzkumu a současně přínosem k interpretaci globální paradigmatické změny v pojetí cílů vzdělávání. Autorům se podařilo doložit na příkladu z výuky fyziky, jak v reálné školní situaci není potenciál pro rozvoj kompetencí využit, a otevřít úvahy o potřebnosti nové kultury vyučování a učení.

Zatímco výše uvedené studie se zaměřují na českou školu v procesu kurikulární reformy, studie D. Dvořáka se zabývá organizačními strukturami a procesy ovlivňujícími socializaci dětí v podmínkách školního vzdělávání. Víceúrovňová analýza školy jako společenství učitelů a dětí odhaluje určité principy fungování této instituce. Popisuje mechanismy utváření formálních skupin, tříd a přiřazování učitelů třídám. Autor s využitím sekundární analýzy dat z vícepřípadové studie a mezinárodních komparací identifikuje specifika české základní školy. V její kultuře je preferována stabilita třídních subkomunit a delší setrvání učitele se třídou při postupu do vyšších ročníků. Za hranicemi studie se otevírá otázka, zda je tomu tak proto, že jde o tradiční fenomén české školy, či zda je tato preference posilována pocitem ohrožení stability školy v důsledku externě iniciovaných změn, nebo snad stoupající nestabilitou vztahů a proměnami institucí, zejména rodiny, v mimoškolní realitě.

Stabilitou v kontrapunktu ke změně ve fungování školy se zabývá také studie J. Vašutové a P. Urbánka, zaměřená na učitele a učitelské sbory. Autoři na analýze kvalitativních dat z vícepřípadové studie dokládají, že v českém kontextu je příznačné, že učitelé permanentní změny vstupující do škol zvně vnímají jako nestabilizující fenomén. Potenciál změny je třeba hledat uvnitř školy, v pohybu, který má spíše evoluční charakter, posiluje tradiční hodnoty a podstatu poslání školy a který má povahu „dynamické stability“. Studie vyúsťuje do kritických závěrů upozorňujících na rizika deprofesionalizace učitelů a na potřebu vnější podpory práce učitelů, která může rozšířit operační prostor pro žádoucí změnu.

Z jiného úhlu pohledu se na školu zaměřuje empirická studie K. Černého a pražského týmu řešitelů projektu Centra. Pracuje se scénáři školy budoucnosti a vizemi laické veřejnosti vztahujícími se k perspektivám očekávaným i žádoucím. Výsledky kvantitativního výzkumu na reprezentativním vzorku dospělé české populace naznačují, že skepse vůči změně tradičního modelu školy a preference rescholarizačních scénářů u české veřejnosti převažuje nad alternativními vizemi, předpokládajícími privatizaci a deinstitucionalizaci vzdělávacích služeb.

Přehledová komparativní studie V. Ježkové obrací pozornost k multikulturalitě ve společnosti, jejím důsledkům ve vzdělávací politice a ve školním vzdělávání. Multikulturalita v českých školách není běžně považována za tak palčivý problém jako v Německu, Velké Británii či Švédsku, v zemích s typologicky rozdílnými školskými systémy, kde vzdělávání menšin, zejména imigrantů, je považováno za závažný problém, vyžadující pedagogické i politické řešení komplexní, v širším sociálním kontextu. Autorka prezentuje v komparativní perspektivě zajímavé informace a poskytuje vhled do problémů, které budou v české škole stále více aktuální vzhledem k narůstající kulturní a jazykové heterogenitě naší společnosti. Přímé a nepřímé vazby na téma tohoto čísla lze nalézt také v zařazených recenzích vybraných publikací z okruhu autorů zabývajících se systematicky a déleodobě výzkumem školy a školního vzdělávání.

Příspěvky řešitelů projektu Centra zveřejněné v tomto čísle časopisu *Orbis scholae* jsou jen dílčím výsekem výsledků řešení, na něž bude navazovat prodloužený projekt, v roce 2011 zaměřený cíleně na problémy skrytého světa české základní školy. Diskuse o něm bude otevřena i v dalších číslech našeho časopisu, který od příštího ročníku bude zařazovat vždy jedno netematické číslo. Těšíme se na nové příspěvky a přejeme jménem redakce všem čtenářům a příznivcům našeho časopisu úspěchy ve výzkumné práci i v osobním životě v roce 2011.

Eliška Walterová a Tomáš Janík